

УДК 159.922.7:159.923.2
DOI 10.24195/2414-4665-2024-4-10

Олексій Чебикін,

доктор психологічних наук, професор,
дійсний член Національної академії педагогічних наук України,
професор кафедри теорії та методики практичної психології соціально-гуманітарного факультету,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7905-2708>

Олена Косьянова,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теорії та методики практичної психології,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9532-9981>

Дар'я Козинська,

студент соціально-гуманітарного факультету,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМООЦІНКИ, МОТИВАЦІЇ ТА ОБМАНУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМИ МЕХАНІЗМАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей взаємозв'язку самооцінки та обману у підлітків з різними механізмами психологічного захисту. У роботі розглядаються поняття самооцінки та обману, аналізуються їх прояви у підлітковому віці. Дослідження проводилося з використанням комплексу теоретичних та емпіричних методів, включаючи багатомірно-функціональну діагностику обману, діагностику самооцінки мотивації схвалення, дослідження самооцінки особистості та індекс життєвого стилю. Виявлено, що підлітки з середнім рівнем самооцінки часто прагнуть отримати схвалення від оточуючих, що може призводити до використання обману як засобу досягнення цієї мети. Для підлітків з середнім рівнем самооцінки виявлено зв'язок мотивації схвалення із схильністю до обману, дією регресії, заперечення, придушення, заміщення, інтелектуалізації.

Підлітки з високим рівнем самооцінки також прагнуть до схвалення, але їх самооцінка може бути більш стабільною. Виявлено взаємний зв'язок між мотивацією схвалення, самооцінкою та придушенням; схильністю до обману із проявами компенсації, проєкції, придушення та реактивних утворень. Показано, що мотивація схвалення та захисні механізми відіграють важливу роль у формуванні самооцінки та схильності до обману у підлітків.

Ключові слова: самооцінка, обман, підлітки, психологічний захист, мотивація схвалення, регресія, заперечення, придушення, заміщення, інтелектуалізація, компенсація, проєкція, реактивні утворення.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми.

Підлітковий вік є критичним періодом у формуванні особистості, коли відбуваються значні зміни у фізичному, емоційному та соціальному розвитку. Одним із важливих аспектів цього періоду є формування самооцінки, яка впливає на подальше життя індивіда. Самооцінка підлітків може бути як позитивною, так і негативною, що визначає їх поведінку, взаємодію з оточуючими та здатність до самореалізації.

Одним із механізмів, які підлітки використовують для захисту своєї самооцінки, є психологічний захист. Ці механізми допомагають зменшити внутрішній конфлікт та тривогу, але можуть також призводити до викривлення реальності та обману. Обман у підлітковому віці може бути як свідомим, так і несвідомим, і часто пов'язаний з бажанням уникнути негативних наслідків або зберегти позитивний образ себе в очах інших.

Актуальність дослідження особливостей самооцінки та обману у підлітків з різними механізмами психологічного захисту обумовлена необхідністю розуміння того, як ці механізми впливають на поведінку та розвиток особистості. Вивчення цього питання дозволить розробити ефективні стратегії психологічної підтримки та корекції, спрямовані на формування здорової самооцінки та адекватних способів взаємодії з оточуючим світом. Це, у свою чергу, сприятиме гармонійному розвитку підлітків та їхньому успішному переходу до дорослого життя.

У роботах науковців простежуються кілька напрямків аналізу дитячого обману. В першому з них увага зосереджена на розумінні дитиною загального сенсу слів «брехня» і «обман» та дотриманні норми «правдивості» (Л. Кольберг). Друга течія пов'язана з дослідженням типів поведінки дітей при виборі між обманом і правдою (Г. Авхач, І. Клименко). Третя –

розглядає емоційну сферу особистості дітей у зв'язку із дотриманням чи порушенням ними норм «правдивості» (О. Косьянова, О. Чебикін, Л. Х'єл, Д. Зіглер).

Однак незважаючи на величезний інтерес до даної теми, в центрі уваги дослідників, як правило, постає проблема порушення або дотримання дітьми моральних норм і лише побічно розглядаються питання про вікову психологічну специфіку обману та внутрішні механізми його виникнення у підлітків. Невелика кількість досліджень і наукової інформації з даного питання свідчать про те, що дана проблема недостатньо вивчена у психології.

Проблема особистості є однією з найбільш затребуваних як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології. При цьому значна увага приділялася розгляду самооцінки як найважливішого особистісного утворення. Найбільший інтерес дослідників був зосереджений на вивченні самооцінки саме в підлітковому віці (Л. Макєєва, Р. Бернс, З. Спринська, Н. Сорочич, І. Мостова, К. Кушніренко, Ю. Козерук, Я. Євсейчик, С. Мельничук та ін.). Це викликано тим, що в цей період життя відбуваються особистісні зміни, що вважаються одними з найбільш значущих за своїми проями і наслідками.

Спілкування з однолітками в підлітковому віці виступає в якості пріоритетного і саме тому визначається тим фактором, що впливає на розвиток самооцінки підлітка (О. Саннікова, В. Бедан, О. Гречановська, О. Мегем, Л. Потапюк, І. Попович, Н. Коляда, Р. Гутник та ін.).

Мета та завдання. Метою статті є дослідження особливостей самооцінки, мотивації схвалення та обману у підлітків з різними механізмами психологічного захисту. У відповідності до мети, було поставлено наступні завдання дослідження:

1) розкрити поняття самооцінки та її прояву, проаналізувати сутність обману в підлітковому віці;

2) розглянути ймовірну наявність взаємного впливу самооцінки та схильності людини до обману у підлітків з різними механізмами психологічного захисту.

Об'єкт дослідження – феномени самооцінки та обману у підлітків з різними механізмами психологічного захисту.

Предмет дослідження – особливості взаємозв'язку самооцінки та обману у підлітків з різними механізмами психологічного захисту.

Методи дослідження. Для обґрунтування особливостей взаємозв'язку самооцінки та обману у підлітків з різними механізмами психологічного захисту було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів: «Багатомірно-функціональна діагностика обману» (в адаптації О. Косьянкової); «Діагностика самооцінки мотивації схвалення» (Д. Марлоу і Д. Краун), «Дослідження самооцінки особистості» (С. Будассі), «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик, Х. Келлерман).

Базою проведення дослідження стала НВК «ЗОШ І–ІІІ ступенів – лицей – ДНЗ» м. Ананьєва. У дослі-

дженні прийняли участь 40 учнів старшого шкільного (підліткового) віку, серед яких було 12 хлопців та 28 дівчат.

Виклад основного матеріалу. Феномен обману завжди займав важливе місце в соціальному житті і свідомості людей. Метою обману є отримання вигоди. Його важливою характеристикою є те, що сама людина, яка передає невірну інформацію, знає, що передається помилкове переконання. Важливо розуміти, між іншим, що категорія обману є дещо ширшою у порівнянні з брехнею. Ряд вчених, що досліджували цю проблему, вказують на можливість включення поняття брехні у категорію обману (Копиленко, 2021).

У філософському словнику «обман» розглядається як навмисна дія, яка має на меті ввести іншого в оману або створити у нього уявлення про будь-що, що не відповідає дійсності. В психології «обман» розглядають через індивідуально-психологічний та соціально-психологічний фокуси. Феномен обману в психології особистості спирається на те, що обман завжди має на меті приховати істину одним індивідуумом від іншого. Тобто в процесі обману центральне місце займає психіка обманщика, його цілі, мотиви і способи дії (Гончарова, 2022).

Розглядаючи категорії обману і брехні слід зупинити увагу на роботах С. Лікам, яка класифікувала брехню за рівнем (ступенем) складності:

– перший рівень – це маніпуляція однією людиною без наміру впливу на переконання іншої. Обманщик часто може навіть не усвідомлювати впливу своєї неправди на переконання іншої особи. Це явище часто спостерігається у дітей, які намагаються приховати свої вчинки з метою уникнення покарання або бажають отримати винагороду за власні (нафантазовані) гарні справи. Такий обман часто швидко розкривається, бо діти нехтують важливими деталями, які можуть бути виявлені;

– другий рівень включає обізнаність обманщика про переконання співрозмовника. Обманщик усвідомлює маніпулятивну владу своєї брехні над переконаннями співрозмовника;

– третій рівень досягається, коли брехун розуміє не лише вплив своїх слів на переконання співрозмовника, але й те, що інша людина оцінює, наскільки обманщик щирий. Така брехня передбачає вміння «читати» невербальну поведінку співрозмовника й у відповідь на його реакцію застосовувати ту ж форму, щоб здаватися щирішим (Форд, 2013).

Одним із варіантів класифікації обману є його розмежування з огляду на наявність наміру та отримання вигоди (рис. 1).

Далі логічно перейти до обговорення категорії самообману. Розділ психології про спілкування та взаємне порозуміння стверджує, що «самообман» є специфічним внутрішнім діалогом, де обманщик і обдурений постають в одній особі. Так, суб'єкт знає, що судження є хибним, але при цьому переконує себе в його істинності. На наш погляд, феномен самооб-

ману безпосередньо пов'язаний з механізмами психологічного самозахисту (витіснення, заперечення, раціоналізація і ін.), тому і є частиною нашого дослідження (Косьянова, 2024).

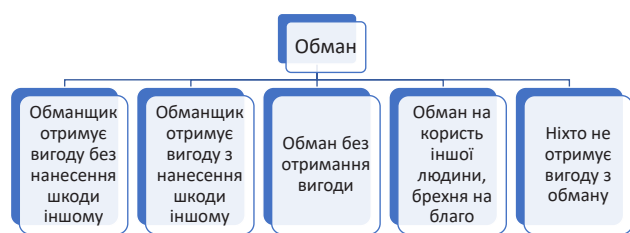

Рис. 1. Основні види обману

Наступною категорією, яка має бути розглянута, є поняття щирості. Філософія розглядає поняття «щирості» у її відповідності до «істини». З точки зору соціології, щирість є особистісною властивістю, тут акцентується її важливість не лише з точки зору відношення до інших, але і до самого себе, а також визначається її залежність від культури. Так, під «щирістю» сучасна соціологія розуміє відповідність слів та переживань (почуттів), що реально відчуються. Крім того, її не можна розглядати у відриві від культурних умов. «Щирість» може розглядатися з точки зору її достовірності. Вважається, що як категорія спілкування вона створює гармонію між співрозмовниками, однак піддається імітації і може бути спотвореною, фальшивою, показовою (Кравченко, 2020).

Серед наукових областей психологічного спрямування щирість, в основному, входить в коло інтересів соціальної психології. Щирість вважається одним із надзвичайно ефективних засобів впливу на співрозмовника або аудиторію. Вона може розглядатися у зв'язку із технікою переконання, мовного впливу або маніпулювання, а також при аналізі нещирості, обману, брехні (Зімбардо, 2000, с. 30).

В ході теоретичного аналізу стану проблеми обману у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, виявилась певна неоднозначність у підходах до розуміння підліткового обману. Представники біологізаторського напрямку схиляються до початкової зумовленості моральності. У відповідності з ними, чесність та оманливість у деяких випадках носять вроджений характер. Вплив середовища, згідно з цією теорією, може бути визначений не більш ніж як фактор уповільнення або прискорення розвитку якостей, які є вродженими у індивіда: брехня як мистецька діяльність та прояв фантазії, обман як вміння одночасно фантазувати і спотворювати правду, брехня як істина з корисливою метою (Гончарова, 2022).

Згідно з теорією Піаже, Колберга і Гіллігана, діти в міру дорослішання переживають поетапний моральний розвиток: спочатку повне заперечення потреби дотримуватись прийнятих норм під контролем ззовні, а потім внутрішній самоконтроль; від егоїстичної мотивації погодження з моральними установками – до аль-

труїстичної; слідування правилам поведінки через страх бути покараним змінюється свідомим підпорядкуванням з метою уникнення самоосуду (Копиленко, 2021).

Взаємодія підлітка з оточенням, його стосунки з однолітками та родиною є тими факторами, що, ймовірно, найбільшою мірою впливають на сферу його моральних поглядів та установок. Це спричинено специфікою вікових криз, через які доводиться проходити особистості у процесі свого розвитку та становлення.

Найбільш поширеними мотивами дитячого та підліткового обману є: уникнення покарання; прагнення одержати те, що інакше не вдається отримати; спроба вберегти приятелів від можливих проблем, небезпеки; захист себе або іншого індивіда; бажання уникнути незручних ситуацій; спроба ухилитись від переживання сорому; захист приватної сторони життя, оборона власної приватності; бажання переконати всіх у своїй перевазі в порівнянні з тим, хто володіє більшою силою, владою. Деякі причини брехливості можуть мати у своїй основі певні особистісні особливості підлітка (тривожність, агресивність, емоційна збудливість), інші криються в його оточенні (сім'я, однолітки), деякі залежать від статі і віку. Не можна забувати також і про суспільний (соціальний) вплив, період історії, в якій живуть підлітки, а також релігійність (Екман, 2016).

В даний час є досить велика кількість робіт, присвячених вивченню і дослідженню поняття «самооцінка». Ситуація ускладнюється наявною різноманітністю, плутаністю концептуалізації даного поняття, величезною різноманітністю поглядів на можливі види, типи та рівні самооцінки (загальна / приватна, висока / низька, адекватна / неадекватна, стабільна / мінлива, незалежна / залежна, оптимальна / тендітна і ін.).

Наявні відмінності у визначенні самооцінки пов'язані в першу чергу з її двоєдиною природою, що включає процесуально-динамічний (походження, розвиток, функціонування самооцінки, вивчення її мотивів і механізмів) і структурно-підсумковий (самооцінка як особистісне утворення, що визначає знання людини про себе) аспекти. На даний момент немає спільного розуміння структурної організації самооцінки.

Сучасні дослідження підкреслюють, що найважливішою складовою самооцінки є оцінювальний компонент, який визначається безліччю різних критеріїв. Саме оцінка людиною власних якостей (процес самооцінювання), що входять в структуру її Я, являє собою не тільки суть процесуально-динамічного боку самооцінки, а й виявляє особливості її структурної організації. Так, С. Куперсміт виділяє в структурі самооцінки два компоненти: оцінний і афективний. Крім того, автор виділяє чотири базові підстави самооцінки: влада (можливість контролювати оточуючих, впливати на них), значимість (бути цінним для інших, прийнятим ними), чеснота (прихильність нормам моралі), компетентність (успішність в досягненні цілей). Пізніше Д. Епстейн описав можливу динаміку, додавши до описаних сфер їх протилежні полюси: влада – без-

силля; значимість – відторгнутість; чеснота – сором / вина; досягнення – втрата (Гуменюк, 2020).

Багато зарубіжних авторів відзначають важливість розгляду значимості тієї сфери, в якій людина себе оцінює. У. Джеймс першим у своїх роботах привернув увагу до необхідності вивчення самооцінки в контексті особистісних цінностей і значимих сфер, на яких базуються самооціночні судження. М. Розенберг визначає особистісні цінності як деяку концепцію бажаних критеріїв, на підставі яких проводиться оцінка себе і винесення суджень про себе.

З. Фрейд і його послідовники неофрейдисти перебільшують роль біологічних потягів людини і зводять її соціальні потреби до інстинктивних, вроджених тенденцій. Самооцінка в такому ключі розглядається як механізм, за допомогою якого узгоджуються вимоги людини до самої себе та навколишні умови, тобто самооцінка забезпечує рівновагу особистості з зовнішнім середовищем (Миропольцева, Барановська, Іванов, 2023).

Думка засновника клієнт-центрованого підходу К. Роджерса з цієї проблеми збуджує особливу цікавість. Психолог-гуманіст розумів самооцінку як наслідок, своєрідний продукт взаємного впливу особистості дитини, з одного боку, та довкілля і оточуючих людей – з іншого. К. Роджерс підкреслював значущість та необхідність схвалення для нормального розвитку дитячої особистості. Проте становлення самооцінки не проходить безконфліктно. Нерідко оцінка інших не узгоджується із самооцінкою людини. У такому випадку, особистість ставить у ситуацію вибору: знецінювати

себе, прийнявши за правильну оцінку соціуму, чи продовжити дотримуватись власної, знецінивши інших. Запускається процес, який К. Роджерс назвав «органічним оцінним процесом», так як основа, підґрунтя оцінок лежить всередині людини.

З точки зору формування самооцінки особистості підлітковий вік є одним з найбільш значущих. Позитивне і сильне прийняття себе допоможе підліткам пройти через цей період, коли вони захищені від небезпечних спокус, і пережити свій підлітковий вік як позитивний досвід. З іншого боку, негативне самосприйняття і низька самооцінка можуть погіршити їх здатність справлятися з проблемами, з якими вони стикаються. Низька самооцінка поміщає людину під загрозу емоційних і поведінкових розладів, крім того вона пов'язана з ризикованою поведінкою, низькими досягненнями і соціальною відмовою (Гончарова, 2022).

Соціальне прийняття групою однолітків є одним з найбільш значущих аспектів життя підлітків. Тому соціальна підтримка у формі прийняття і схвалення від інших має потужний вплив на самооцінку підлітків. Так, ті, чиї відносини з однолітками були більш позитивними, повідомляли про більш високий рівень самооцінки. З іншого боку, коли підліток в групі однолітків не отримував позитивної уваги і підтримки, висловлював негативне ставлення до себе, що сприяло низькій самооцінці. Різні аспекти відносин з друзями можуть надати підліткам важливу інформацію про свої власні неявні цінності по відношенню до інших і, таким чином, вплинути на їх самооцінку.

Таблиця 1

Первинні дані показників самооцінки та схильності до обману в загальній вибірці підлітків (n=40)

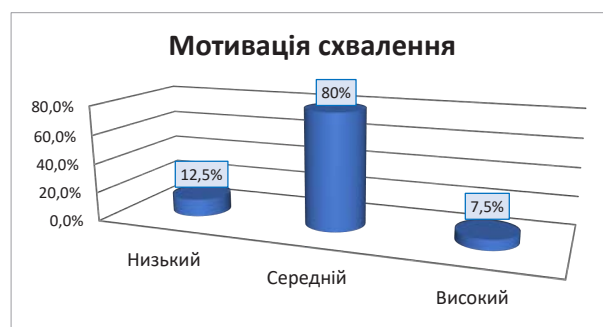
П-ки	X	Σ	CV	Me	Mo	max	min	Низький рівень (%)	Середній рівень (%)	Високий рівень (%)
ДЕ	31,63	5,09	16,10	31	31	42	22	0	67,5	32,5
ДАЕ	26,65	5,78	21,69	26,5	26	41	13	7,5	85	7,5
ЕС	30,73	5,72	18,62	30	29	42	20	0	67,5	32,5
ЕАС	20	5,78	28,91	21	25	32	7	37,5	62,5	0
РІ	30,68	5,42	17,66	30	31	48	18	2,5	72,5	25
РЕ	20,38	5,07	24,87	20	20	32	9	40	60	0
МС	27,25	4,89	17,95	27,5	28	37	16	5	82,5	12,5
МЕ	19,5	5,22	26,79	19	17	30	7	47,5	52,5	0
КО	29,9	5,04	16,85	30	30	42	18	2,5	80	17,5
КОСВ	21,05	5,33	25,3	21	19	32	10	27,5	72,5	0
РП	26,9	5,49	20,43	26	26	36	14	7,5	77,5	15
РС	24,13	3,77	15,63	23,5	21	34	18	5	92,5	2,5
СМС	9,78	2,69	27,56	10	8	15	3	10	82,5	7,5
ЗАП	58%	0,18	30,72	54	53,85	100	30,77	0	85	15
ВИТ	44,58%	0,17	38,92	42	41,67	75	8,33	17,5	75	7,5
РЕГ	57%	0,25	43,94	61	71,43	92,86	14,29	20	40	40
КОМ	56,5%	0,21	37,72	55	50	100	20	17,5	42,5	40
ПР	56%	0,21	37,81	54	84,62	92,31	15,38	7,5	65	27,5
ЗАМ	56,73%	0,22	39,17	54	38,46	100	15,38	5	67,5	27,5
ІНТ	63%	0,19	29,99	67	66,67	100	33,33	0	67,5	32,5
РЕАК	38,75%	0,24	61,07	35	20	90	10	50	32,5	17,5
САМ	0,32	0,3	0,95	0,31	0,31	0,9	-0,26	0	67,5	32,5

Примітка: X – середнє значення показника у вибірці; σ – середнє квадратичне відхилення; CV – коефіцієнт варіативності; Me – медіана; Mo – мода; max – максимальнє значення показника у вибірці; min – мінімальнє значення показника у вибірці.

Результати. В результаті проведеної діагностики були отримані дані щодо рівня самооцінки підлітків, їх мотивації схвалення з боку оточуючого соціуму та чималий ряд показників, що свідчать про схильність досліджуваних до обману. Запропоновані методики дозволили виявити і кількісно оцінити 22 показники: ДЕ – динамічна ергічність, ДАЕ – динамічна аергійність, ЕС – емоційна стеничність, ЕАС – емоційна астенічність, РЕ – регуляторна екстернальність, РІ – регуляторна інтернальність, МС – мотиваційна соціоцентричність, МЕ – мотиваційна егоцентричність, КО – когнітивна поінформованість, КОСВ – когнітивна свідомість, РП – результативна предметність, РС – результативна суб'єктність, СМС – самооцінка мотивації схвалення, ЗП – заперечення, ВТ – витіснення, РГ – регресія, КМ – компенсація, ПР – проєкція, ЗМ – заміщення, ІН – інтелектуалізація, РК – реактивне утворення, СБ – методика самооцінки Будассі. Для аналізу проведеного дослідження були застосовані методи статистичного та кореляційного аналізу. Для досягнення більшої точності ми спочатку проаналізували отримані результати всієї вибірки в цілому, а потім розділити досліджуваних на групи з огляду на рівень їх самооцінки.

З огляду на узагальнені дані можна заключити, що отримані результати за більшістю показників мають великий діапазон значень (проце свідчить показник σ). Показники Ме та Мо свідчать про те, що найбільш поширені значення близькі до середнього показника за відповідною шкалою (табл. 1). Це також підтверджується поданим у відсотковому вигляді

співвідношенням ступенів прояву кожного показника (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл результатів за методикою «Мотивація схвалення»

Зображені дані говорять про те, що більшість підлітків досліджуваної групи має середню мотивацію до схвалення. Тобто більшість піддослідних бажає виглядати в очах інших такими, якими є насправді, що узгоджується з виявленим рівнем самооцінки більшості опитуваних (рис. 3).

Наступним кроком аналізу проведеного нами дослідження став кореляційний аналіз з використанням критерію Пірсона, результати якого подані у таблиці нижче.

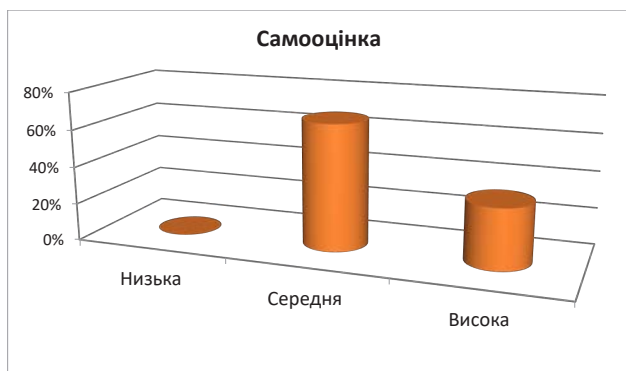
Зведена таблиця статистично достовірної кореляції наглядно демонструє результати проведеного аналізу та дає підстави зробити висновок про наявність певного зв'язку між наступними показниками (табл. 2):

Таблиця 2

Статистично достовірні зв'язки показників мотивації схвалення, рівня самооцінки та схильності до брехні у загальній вибірці (n=40)

П-кн	ДЕ	ДАЕ	ЕС	ЕАС	РІ	РЕ	МС	МЕ	КО	КОСВ	РП	РС	СМС	СБ
ДЕ			0,52**		0,68**			-0,40**	0,59**	-0,30*				
ДАЕ				0,32*		0,34*					0,35*			
ЕС	0,52**				0,52**		0,31*		0,49**		0,37*			
ЕАС		0,32*							0,32*	0,48**	0,41**	0,38*		
РІ	0,68**		0,52				0,34*		0,75**				0,35*	
РЕ		0,34*						0,36*		0,57**	0,35*	0,38*		
МС			0,31		0,34*				0,51**	0,38*	0,61**		0,34**	
МЕ	-0,40**					0,36*				0,53**		0,33*		
КО	0,59**		0,49	0,32*	0,75**		0,51**				0,41**		0,35*	
КОСВ	-0,30*			0,48**		0,57**	0,38*	0,53**			0,42**	0,53**		
РП		0,35*	0,37	0,41**		0,35*	0,61**		0,41**	0,42**			0,44**	
РС			0,38*			0,38*		0,33*		0,53**				
СМС					0,35*		0,34**		0,35*		0,44**			
ЗП													0,34**	
ВТ			-0,37*					0,39**			-0,35*			
РГ				-0,42**	-0,31*				-0,32*				-0,29*	0,31*
КМ														
ПР											0,33*			
ЗМ			0,34*											
ІН		0,31*			0,31*						0,33*		0,18*	
РК								0,32*						
СБ														

Примітка: * – кореляція статистично достовірна на рівні $p=0,05$; ** – кореляція статистично достовірна на рівні $p=0,01$.

Рис. 3. Узагальнення дослідження за методикою «Дослідження самооінки особистості С.А. Будассі»

– мотивація до схвалення соціумом та демонстрація нещирості при підкресленні власної значимості у вирішенні громадських питань чи конфліктів (при рівні значимості $p=0,01$);

– мотивація до схвалення і прояв нещирості у показовій спрямованості на соціально значимий результат, у прагненні до самореалізації, бажанні досягти позитивних стосунків з оточенням ($p=0,01$);

– мотивація до схвалення та дія *заперечення* – інформація та подразники зовнішньої середи, які можуть призвести до конфліктів, не сприймаються особистістю ($p=0,01$);

– прояв нещирості в запереченні своїх негативних емоцій та *регресія* – у ситуаціях тривоги чи конфлікту особистість у своїх поведінкових реакціях «повертається» до більш ранніх форм розвитку лібідо, які не є цілком адекватними об'єктивній ситуації ($p=0,01$);

– прояв нещирості при запереченні власної незначущості, залежності від зовнішніх обставин та *придушення* – неприйнятні для особистості імпульси переходять у стан несвідомих ($p=0,01$);

– бажання схвалення оточенням та нещирість в запереченні своєї залежності від інших людей чи зовнішніх обставин, при невиконанні власних зобов'язань, при запереченні власної значущості ($p=0,05$);

– мотивація схвалення соціумом та оманливість у показовій самостійності прийняття рішень, суто демонстративному висловлюванні власної думки ($p=0,05$);

– мотивація схвалення має певний обернений зв'язок із дією *регресії* ($p=0,05$);

– мотивація бути прийнятим оточуючими та *інтелектуалізація* – вигадання псевдо розумних пояснень поведінці та переживанням, які не можуть бути прийняті особистістю ($p=0,05$);

– рівень самооінки корелює із *регресією* ($p=0,05$);

– між *придушенням* та нещирістю у надмірному прояві позитивних емоцій спостерігається певний зворотній зв'язок ($p=0,05$);

– *придушення* також має обернений зв'язок із проявом нещирості у показовій спрямованості на соціально значущий результат, при націленості на самореалізацію ($p=0,05$);

– *регресія* та оманливість у серйозності власних рішень, демонстрації своєї незалежності ($p=0,05$);

– *регресія* також має певний обернений зв'язок із нещирим проявом самостійності при прийнятті рішень ($p=0,05$);

– дія *проекції* та схильність до брехливості при запереченні своєї спрямованості на особистісно значущий результат, вираженні власної точки зору ($p=0,05$);

– *заміщення* – розрядка негативних емоцій на об'єкті, який оцінюється особистістю як менш небезпечний або слабший – пов'язане із оманливістю у прояві позитивних емоцій ($p=0,05$);

– дія *інтелектуалізації* виявляється у запереченні особистістю підлітка самостійності, активності, страху викриття;

– *інтелектуалізація* крім того проявляється у показовій самокритиці, серйозності власних рішень демонстративній незалежності від інших, власній значущості;

– суто показова самостійність при прийнятті рішень та вираженні своєї точки зору також може вважатись проявом *інтелектуалізації* ($p=0,05$);

– захист психіки шляхом надмірного розвитку якостей протилежних неприйнятним (*реактивне утворення* або *гіперкомпенсація*) пов'язаний із обманом у випадках запереченням особистістю власної незначущості, залежності від обставин ($p=0,05$).

Таким чином, можна зробити висновок про те, що схильність особистості до обману пов'язана із мотивацією схвалення оточуючим соціумом, а також дією тих чи інших механізмів захисту психіки. Між тим, зв'язок між показниками оманливості та самооінки не набув достатнього рівня значущості.

Для уточнення та конкретизації результатів дослідження опитуваних було розподілено на 2 групи у відповідності до виявленого в них рівня самооінки:

– перша: підлітки із середнім рівнем самооінки ($n=27$);

– друга: підлітки із високим показником рівня самооінки ($n=13$).

В узагальненій формі різниця між цим групами опитуваних продемонструє наведена нижче (табл. 3).

Наведені у таблиці 3 дані свідчать про те, що отримане значення t-критерію Стьюдента за всіма показниками, окрім рівня самооінки, знаходиться поза зоною значущості.

Розглянемо та проаналізуємо результати дослідження кожної з сформованих груп послідовно. Першу групу склали підлітки із середнім рівнем самооінки (табл. 4).

Згідно з результатами первинного статистичного аналізу більшість показників мають чималий діапазон проявлення. Це говорить про безперечну необхідність подальшого аналізу цих даних з метою підтвердження чи спростування припущення про наявність взаємозв'язку між самооінкою та рештою показників (табл. 4).

Звернемося до результатів кореляційного аналізу даних групи підлітків із середнім рівнем самооінки,

Таблиця 3

Відмінності у вираженні досліджуваних показників в групах підлітків із різним рівнем самооцінки

Рівень самооцінки	Високий	(n=13)	Середній	(n=27)	
Статистичні показники	X	Σ	X	Σ	T
ДЕ	32,46	4,93	31,22	5,21	0,7
ДАЕ	26,38	7,5	26,78	4,91	0,2
ЕС	32,08	4,41	30,07	6,23	1
ЕАС	20,31	6,2	19,85	5,69	0,2
РІ	32,08	6,73	30	4,66	1,1
РЕ	20,85	6,34	20,15	4,45	0,4
МС	28,46	3,8	26,67	5,31	1,1
МЕ	19,46	6,44	19,52	4,67	0
КО	31,46	4,98	29,15	4,98	1,4
КОСВ	22,46	7,47	20,37	3,91	1,2
РП	26,38	5,62	27,15	5,52	0,4
РС	24,69	4,8	23,85	3,23	0,7
СМС	10,08	2,75	9,63	2,71	0,5
ЗП	62,11%	0,2	56,13%	0,17	1
ВТ	46,8%	0,15	43,52%	0,18	0,6
РГ	60,99%	0,16	55,03%	0,28	0,7
КМ	63,08%	0,2	53,33%	0,21	1,4
ПР	64,5%	0,21	51,28%	0,2	1,9
ЗМ	56,21%	0,23	56,98%	0,22	0,1
ІН	66,67%	0,2	61,11%	0,18	0,9
РК	43,08%	0,24	36,67%	0,24	0,8
САМ	0,66	0,1	0,15	0,21	8,3

Примітка: X – середнє значення показника у вибірці; σ – середнє квадратичне відхилення; T – t-критерій Стьюдента.

Таблиця 4

Зведена таблиця результатів статистичного аналізу на групі підлітків із середнім рівнем самооцінки (n=27)

П-ки	X	σ	CV	Me	Mo	max	Min	Низький рівень (%)	Середній рівень (%)	Високий рівень (%)
ДЕ	31,22	5,21	16,7	31	28	41	22	0	66,67	33,33
ДАЕ	26,78	4,91	18,33	27	26	36	13	3,7	92,59	3,7
ЕС	30,07	6,23	20,7	30	30	40	20	0	66,67	33,33
ЕАС	19,85	5,69	28,66	22	22	32	7	37,04	62,96	0
РІ	30	4,66	15,53	30	31	39	18	3,7	74,07	22
РЕ	20,15	4,45	22,1	20	25	29	9	37,04	62,96	0
МС	26,67	5,31	19,9	26	26	37	16	7,41	81,48	11,11
МЕ	19,52	4,67	23,92	18	16	30	13	51,85	48,15	0
КО	29,15	4,98	17,09	29	32	42	18	3,7	85,19	11,11
КОСВ	20,37	3,91	19,21	20	19	27	13	25,93	74,07	0
РП	27,15	5,52	20,35	27	26	36	15	7,41	77,78	14,81
РС	23,85	3,23	13,55	23	22	32	18	3,7	96,3	0
СМС	9,63	2,71	28,09	10	12	15	3	11,11	85,19	3,7
ЗП	56,13	0,17	30,13	53,85	53,85	92,31	30,77	0	88,89	11,11
ВТ	43,52	0,18	42,27	41,67	50	75	8,33	22,22	70,37	7,41
РГ	55,03	0,28	51,77	57,14	14,29	100	14,29	29,63	29,63	40,74
КМ	53,33	0,21	40,28	50	50	90	20	22,22	44,44	33,33
ПР	51,28	0,2	38,81	46	30,77	84,62	15,38	7,41	74,07	18,52
ЗМ	56,98	0,22	39,14	53,85	38,46	100	15,38	7,41	62,96	29,63
ІН	61,11	0,18	30,26	58,33	66,67	91,67	33,33	0	74,07	26
РК	36,67	0,24	64,63	30	20	90	10	51,85	29,63	18,52
СБ	0,15	0,21	136,69	0,21	0,31	0,48	-0,26	0	100	0

Примітка: X – середнє значення показника у вибірці; σ – середнє квадратичне відхилення; CV – коефіцієнт варіативності; Me – медіана; Mo – мода; max – максимальнє значення показника у вибірці; min – мінімальнє значення показника у вибірці.

для цього продемонструємо їх у табличному вигляді, а потім зробимо якісний аналіз отриманих результатів (табл. 5).

На основі зведених табличних даних, сформульовано наступні твердження з приводу взаємозв'язку досліджуваних показників:

– мотивація схвалення оточенням у відповідності до проведеного дослідження корелює із запереченням власних негативних емоцій ($p=0,01$);

– бажання схвалення пов'язане із демонстративною спрямованістю на соціально значущий результат, нещирим стремлінням до самореалізації, бажанням домогтися позитивних стосунків з оточуючими ($p=0,01$);

– заперечення власних негативних емоцій як прояв нещирості (оманливості) має обернений зв'язок із *регресією* ($p=0,01$);

– мотивація схвалення прямо пов'язана із нещирістю у самокритиці, серйозності власних рішень, демонстрації незалежності від інших ($p=0,05$);

– бажання схвалення оточенням провокує показне підкреслення власної значущості при вирішенні громадських питань чи конфліктів ($p=0,05$);

– демонстраційна самостійність у прийнятті рішень також має певний зв'язок із мотивацією до схвалення соціумом ($p=0,05$);

– жага до схвалення корелює із дією *заперечення*, вказуючи на їх прямий зв'язок, та *регресії* із зворотною формою взаємозв'язку ($p=0,05$);

– *заперечення* має прямий зв'язок із нещирою самокритикою, оманливою серйозністю власних рішень, демонстративною незалежністю від інших, а також із показовою самостійністю у прийнятті рішень або вказанні свої думки. В той же час, цей механізм обернено пов'язаний із запереченням власної незначущості та своєї залежності від зовнішніх обставин ($p=0,05$);

– *придушення* прямо пов'язане з мотиваційною егоцентричністю та має зворотній зв'язок із надмірним проявом позитивних емоцій ($p=0,05$);

– *регресія*, маючи певний взаємозв'язок із рівнем самооцінки, в той же самий час, обернено пов'язана із оманливою самокритикою, показовою серйозністю власних рішень та незалежністю від інших ($p=0,05$);

– *заміщення* корелює із обманливим проявом радості та задоволення, маючи пряму форму взаємозв'язку ($p=0,05$);

– *інтелектуалізація* пов'язана із брехливістю в плані заперечення самостійності, активності, власного страху перед викриттям ($p=0,05$).

Ці результати свідчать про наявність як прямої, так і зворотної форми зв'язку між різними ситуативними проявами оманливості, мотивації бути схваленим у соціуму, самооцінкою особистості та дією тих чи інших захисних механізмів психіки.

Перейдемо до розгляду групи підлітків із високим рівнем самооцінки. Результати статистичного аналізу наведено у таблиці 6.

Отримані у ході аналізу дані свідчать про те, що для опитуваних із високим рівнем самооцінки в більшості

Таблиця 5

Статистично достовірні зв'язки показників рівня самооцінки, мотивації схвалення, схильності до брехні у підлітків з середнім рівнем вираження самооцінки ($n=27$)

П-ки	ДЕ	ДАЕ	ЕС	ЕАС	РІ	РЕ	МС	МЕ	КО	КОСВ	РП	РС	СМС	СБ
ДЕ	1		0,54**		0,64**	0,51**		0,47*	0,59**					
ДАЕ		1												
ЕС	0,54**		1		0,55**			0,53**	0,50**					
ЕАС				1		0,46*		0,39*	0,47*	0,57**	0,38*	0,51**		
РІ	0,64**		0,55**		1	0,44*	0,42*	-0,41*	0,88**		0,47*		0,45*	
РЕ	-0,51**				0,44*	1				0,40*				
МС				0,46*	0,42*		1		0,51*	0,44*	0,67**		0,43*	
МЕ	0,47*		-0,53**		0,41*			1	0,43*	0,45*				
КО	0,59**		0,50**	0,39*	0,88**	-0,25*	0,51**	-0,43*	1		0,63**		0,48*	
КОСВ				0,47*		0,40*	0,44*	0,45*		1		0,51**		
РП				0,57**	0,47*		0,67**		0,63**		1		0,63**	
РС				0,38*						0,51**		1		
СМС				0,51**	0,45*		0,43*		0,48*		0,63**		1	
ЗП					0,44*			-0,41*	0,39*					
ВТ			0,41*					0,48*						
РГ				0,57**	0,43*								0,45*	0,44*
КМ														
ПР														
ЗМ			0,41*											
ІН		0,41*												
РК														
СБ														1

Примітка: * – кореляція статистично достовірна на рівні $p=0,05$;

** – кореляція статистично достовірна на рівні $p=0,01$

випадків не характерний низький ступінь вираження інших досліджуваних показників. В той же час, міри M_o та M_e , отримані в результаті статистичного аналізу, вказують на менший діапазон відхилення більшості показників від середнього значення (табл. 6). Наступним і завершальним кроком у емпірично-аналітичній частині даної роботи є кореляційний аналіз, проведений із показниками групи підлітків з високою самооцінкою.

З огляду на отримані результати, варто відмітити, що характерною особливістю результатів цієї групи, яка відрізняє їх від даних, отриманих під час аналізу загальної вибірки та групи із середньо вираженою самооцінкою, є виявлена відсутність статистично значущого кореляційного зв'язку на рівні $p=0,01$.

Проте існує певний зв'язок при статистичній значущості рівня $p=0,05$, що дає можливість зробити наступні висновки з приводу даної групи підлітків (табл. 7):

- самооцінка опитуваних має певний прямий зв'язок із їхньою мотивацією схвалення оточуючими, а також із властивим їм *придушенням* неприйнятних думок та бажань, які переходять на рівень підсвідомих;
- демонстроване ними оманливе заперечення негативних емоцій пов'язане із *компенсацією* та *проєкцією*;
- характерне для даної групи дітей *придушення* корелює із так званою результативною предметністю, тобто воно виражається у демонстративній спрямованості на соціально значимий результат, нещирому прагненні до самореалізації, бажанні досягти позитивних взаємин із оточуючими;

– дія *реактивного утворення* демонструється запереченням підлітком своєї необізнаності, обманливим обґрунтуванням своїх рішень та планів.

Ці результати підтверджують існування взаємозв'язку між дією захисних механізмів психіки та різними формами прояву схильності до брехливості. В той же час, на рівні значущості $p=0,05$ ці дані дають підставу говорити про наявність зв'язку між рівнем самооцінки (в даному випадку – високим) та мотивацією до схвалення соціумом.

Висновки. На основі виконаних досліджень можна зробити попередні висновки:

1. Виявлено, що підлітки з середнім рівнем самооцінки часто прагнуть отримати схвалення від оточуючих, що може призводити до використання обману як засобу досягнення цієї мети. Це узгоджується з дослідженнями, які показують, що особистості з низькою або середньою самооцінкою частіше використовують обман для підвищення свого соціального статусу або уникнення негативних наслідків.

2. Виділено в досліджуваній групі два ступеня прояву самооцінки: середній та високий. Так, для першої групи виявлено зв'язок мотивації схвалення із схильністю до обману, дією регресії, заперечення, придушення, заміщення, інтелектуалізації, крім того результати аналізу вказують на зв'язок самооцінки та дії регресії.

3. Показано, що підлітки з високим рівнем самооцінки також прагнуть до схвалення, але їх самооцінка може бути більш стабільною. Так, для другої групи,

Таблиця 6

Зведена таблиця результатів статистичного аналізу на групі підлітків із високим рівнем самооцінки (n=13)

П-ки	X	Σ	CV	Me	Mo	max	Min	Низький рівень (%)	Середній рівень (%)	Високий рівень (%)
ДЕ	32,46	4,93	15,18	32	31	42	28	0	69,23	30,77
ДАЕ	26,38	7,5	28,43	25	24	41	14	15,38	69,23	15,38
ЕС	32,08	4,41	13,73	31	29	42	25	0	69,23	30,77
ЕАС	20,31	6,2	30,51	21	21	30	7	38,46	61,54	0
РІ	32,08	6,73	20,97	30	28	48	24	0	69,23	30,77
РЕ	20,85	6,34	30,39	20	18	32	9	46,15	53,85	0
МС	28,46	3,8	13,35	28	30	34	21	0	84,62	15,38
МЕ	19,46	6,44	33,08	20	17	30	7	38,46	61,54	0
КО	31,46	4,98	15,82	31	30	41	23	0	69,23	30,77
КОСВ	22,46	7,47	33,25	24	27	32	10	30,77	69,23	0
РП	26,38	5,62	21,3	26	34	34	14	7,69	76,92	15,38
РС	24,69	4,8	19,45	25	21	34	15	7,69	84,62	7,69
СМС	10,08	2,75	27,32	10	11	15	5	7,69	76,92	15,38
ЗП	62,11	0,2	31,75	69	53,85	100	30,77	0	76,92	23,08
ВТ	46,8	0,15	32,95	41,67	41,67	75	16,67	7,69	84,62	7,69
РГ	60,99	0,16	26,02	64,29	64,29	86	35,71	0	61,54	38,46
КМ	63,08	0,2	31,96	70	70	100	20	7,69	38,46	53,85
ПР	64,5	0,21	32,86	69	76,92	92,31	23,08	7,69	46,15	46,15
ЗМ	56,21	0,23	40,82	46,15	38,46	92	38,46	0	76,92	23,08
ІН	66,67	0,2	29,76	66,67	75	100	33,33	0	53,85	46,15
РК	43,08	0,24	55,57	40	60	90	10	46,15	38,46	15,38
СБ	0,66	0,1	15,89	0,64	0,57	0,9	0,54	0	0	100

Примітка: X – середнє значення показника у вибірці; σ – середнє квадратичне відхилення; CV – коефіцієнт варіативності; Me – медіана; Mo – мода; max – максимальнє значення показника у вибірці; min – мінімальнє значення показника у вибірці.

Таблиця 7

Статистично достовірні зв'язки показників самооцінки, мотивації схвалення, схильності до брехні у дітей із високою самооцінкою (n=13)

П-ки	ДЕ	ДАЕ	ЕС	ЕАС	РІ	РЕ	МС	МЕ	КО	КОСВ	РП	РС	СМС	СБ
ДЕ	1				0,77**				0,58*					
ДАЕ		1				0,66*								
ЕС			1				0,72**							
ЕАС				1				0,67*						
РІ	0,77**				1				0,55*					
РЕ		0,66*				1				0,72**	0,7**			
МС			0,72**				1				0,55*			
МЕ				0,67*				1		0,63*				
КО	0,58*				0,55*				1					
КОСВ						0,72**		0,63*		1	0,6*			
РП						0,7**	0,55*				1			
РС												1		
СМС													1	0,58*
ЗП														
ВТ														
РГ														
КМ				0,55*										
ПР				0,56*										
ЗМ														
ІН												0,56*		
РК										0,6*				
СБ													0,58*	1

Примітка: * – кореляція статистично достовірна на рівні $p=0,05$; ** – кореляція статистично достовірна на рівні $p=0,01$

у відповідності до результатів кореляції, властивий взаємний зв'язок наступних досліджуваних показників: мотивації схвалення із самооцінкою та придушенням; схильності до обману із проявами компенсації, проєкції, придушення та реактивних утворень. Придушення може використовуватися як механізм для підтримки позитивного образу себе, уникаючи негативних емоцій або думок, які можуть загрожувати їх самооцінці.

4. Отримані результати свідчать про те, що мотивація схвалення та захисні механізми відіграють важливу роль у формуванні самооцінки та схильності до обману у підлітків. Підлітки з різним рівнем самооцінки використовують різні стратегії для підтримки свого позитивного образу та уникнення негативних емоцій. Це підкреслює важливість врахування індивідуальних особливостей при розробці психологічних інтервенцій та підтримки підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авхач Г., Клименко І. Типи поведінки дітей при виборі між обманом і правдою. *Психологічний журнал*, 2020. с. 45–58.
2. Гончарова І. Соціально-психологічні механізми обману. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2022. № 10. с. 123–135.
3. Гречановська О.В., Мегем О.М., Потапук Л.М. Вплив соціальних мереж на психологічний стан та самооцінку української молоді. *Психологічний журнал*. 2023. № 4. с. 45–58. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.4/11>.
4. Гуменюк О. Особливості взаємозв'язку рівня самооцінки та рівня домагань у студентів-психологів. *Психологічний журнал*. 2020. № 4. с. 45–58.

5. Козерук Ю.В., Євсейчик Я.О. Самооцінка як фактор становлення особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2015. вип. 124. с. 163–165.

6. Коляда Н.В., Гутник Р. Соціальні очікування та самооцінка підлітків. *Психологічні дослідження*. 2021. т. 29, № 3, с. 101–115.

7. Копиленко О. Психологічні аспекти обману та брехні. *Психологічний вісник*. 2021. т. 35, № 2. с. 45–58.

8. Косьянова О.Ю. Особливості переживання криз юнацького віку в екстремальних умовах. *Наука і освіта*. 2024. № 2. С. 54–63. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-2-8>.

9. Кравченко О. Етичні та психологічні аспекти брехні та обману. *Психологія і суспільство*. 2020. т. 29, № 3. с. 101–115.

10. Макеева, Л. Самооцінка підлітків. *Психологія розвитку*. 2018. с. 78–92.

11. Миропольцева Н.І., Барановська А.О., Іванов О.І. Дослідження взаємозв'язку рівнів тривожності та самооцінки у період ранньої дорослості. *Габітус*, 2023. № 48. с. 20–34.

12. Мостова І., Кушніренко К. Дослідження самооцінки особистості серед підлітків. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 4 (68), с. 107–112. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-68-4-107-112>.

13. Попович І.С. Взаємозв'язок самооцінки з самотністю осіб підліткового віку. *Психологічний вісник*. 2022. т. 34, № 2. с. 123–135.

14. Саннікова О., Бедан В. Функціональна спрямованість переживання самотності у підлітків. *Психологічний вісник*. 2019. т. 27, № 1. с. 34–49.

15. Спринська З.В., Сорочич Н. Соціально-психологічні чинники формування самооцінки у підлітковому

вісці. *Габіміс*. 2023. № 48. с. 15–28. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.48.15>.

16. Burns Robert. *The Self Concept: Theory, Measurement, Development and Behaviour*. Longman. 1982, 325 p.

17. Chebykin O., Kosyanova O. *Emotional Development and Youths' Predisposition to Deception. An experimental study the polygraph method*. Taylor&Francis Group. London and New York. 2024 165 p. <https://doi.org/10.4324/9781003483830>.

18. Ekman Paul. «What Scientists Who Study Emotion Agree About». *Perspectives on Psychological Science*, 2016. vol. 11, no. 1. p. 31–34.

19. Ford Charles. *Lies! Lies!! Lies!!!: The Psychology of Deceit*. Washington, DC: American Psychiatric Press 1999, 217 p.

20. Hjelle L., Ziegler D. *Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Applications*. McGraw-Hill. 1992, 114 p.

21. Kohlberg Lawrence. *Essays on Moral Development, Vol. 1: The Philosophy of Moral Development*. Harper & Row, 1981. <https://doi.org/10.1017/S0360966900024452>.

22. Zimbardo Philip G. *Psychology*. Boston, MA: Allyn and Bacon, 2000, 696 p.

REFERENCES

1. Avkhach, H., & Klymenko, I. (2020). Typy povedinky ditey pry vybori mizh obmanom i pravdoyu [Types of children's behavior when choosing between deception and truth]. *Psykhologichnyi zhurnal – Psychological Journal*, 45–58 [in Ukrainian].

2. Honcharova, I. (2022). Sotsialno-psykhologichni mekhanizmy obmanu [Socio-psychological mechanisms of deception]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozhka akademiya" – Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy"*, 10, 123–135 [in Ukrainian].

3. Hrechanovska, O.V., Mehem, O.M., & Potapyuk, L.M. (2023). Vplyv sotsialnykh merezh na psykhologichnyi stan ta samoosinku ukrayinskoyi molodi [The impact of social networks on the psychological state and self-esteem of Ukrainian youth]. *Psykhologichnyi zhurnal – Psychological Journal*, 4, 45–58. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.4/11> [in Ukrainian].

4. Humeniuk, O. (2020). Osoblyvosti vzayemozvyazku rivny samoosinky ta rivny domahan u studentiv-psykhologiv [Features of the relationship between self-esteem and the level of claims in psychology students]. *Psykhologichnyi zhurnal – Psychological Journal*, 4, 45–58 [in Ukrainian].

5. Kozeruk, Yu.V., & Yevseichyk, Ya.O. (2015). Samoosinka yak faktor stanovlennya osobystosti [Self-esteem as a factor in personality formation]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 124, 163–165 [in Ukrainian].

6. Koliada, N.V., & Hutnyk, R. (2021). Sotsialni ochikuvannya ta samoosinka pidlitkiv [Social expectations and self-esteem of adolescents]. *Psykhologichni doslidzhennya – Psychological Research*, 29(3), 101–115 [in Ukrainian].

7. Kopylenko, O. (2021). Psykhologichni aspekty obmanu ta brekhni [Psychological aspects of deception and lies]. *Psykhologichnyi visnyk – Psychological Bulletin*, 35(2), 45–58 [in Ukrainian].

8. Kosyanova, O.Yu. (2024). Osoblyvosti perezhyvannya kryz yunatskoho viku v ekstremalnykh umovakh [Features of experiencing adolescent crises in extreme conditions]. *Nauka i osvita – Science and Education*, 2, 54–63. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-2-8> [in Ukrainian].

9. Kravchenko, O. (2020). Etychni ta psykhologichni aspekty brekhni ta obmanu [Ethical and psychological aspects of lies and deception]. *Psykhologiya i suspilstvo – Psychology and Society*, 29(3), 101–115 [in Ukrainian].

10. Makeyeva, L. (2018). Samoosinka pidlitkiv [Self-esteem of adolescents]. *Psykhologiya rozvytku – Developmental Psychology*, 78–92 [in Ukrainian].

11. Myropol'tseva, N.I., Baranov'ska, A.O., & Ivanov, O.I. (2023). Doslidzhennya vzayemozvyazku rivniv tryvozhnosti ta samoosinky u period rann'oyi doroslости [Study of the relationship between anxiety levels and self-esteem in early adulthood]. *Habitus*, 48, 20–34 [in Ukrainian].

12. Mostova, I., & Kushnirenko, K. (2022). Doslidzhennya samoosinky osobystosti sered pidlitkiv [Study of self-esteem of personality among adolescents]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrayiny – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 4(68), 107–112. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-68-4-107-112> [in Ukrainian].

13. Popovych, I.S. (2022). Vzayemozvyazok samoosinky z samotnistyu osib pidlitkovoho viku [The relationship between self-esteem and loneliness in adolescents]. *Psykhologichnyi visnyk – Psychological Bulletin*, 34(2), 123–135 [in Ukrainian].

14. Sannikova, O., & Bedan, V. (2019). Funktsionalna spryamovanist perezhyvannya samotnosti u pidlitkiv [Functional orientation of experiencing loneliness in adolescents]. *Psykhologichnyi visnyk – Psychological Bulletin*, 27(1), 34–49 [in Ukrainian].

15. Sprynska, Z.V., & Sorochyk, N. (2023). Sotsialno-psykhologichni chynnyky formuvannya samoosinky u pidlitkovomu vitsi [Socio-psychological factors of self-esteem formation in adolescence]. *Habitus*, 48, 15–28. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.48.15> [in Ukrainian].

16. Burns, Robert. (1982). *The Self Concept: Theory, Measurement, Development and Behaviour*. Longman. 325 p. [in English].

17. Chebykin, O., & Kosyanova, O. (2024). *Emotional Development and Youths' Predisposition to Deception. An experimental study the polygraph method*. Taylor&Francis Group. London and New York. 165 p. <https://doi.org/10.4324/9781003483830> [in English].

18. Ekman, Paul. (2016). «What Scientists Who Study Emotion Agree About». *Perspectives on Psychological Science*, vol. 11, no. 1, p. 31–34 [in English].

19. Ford, Charles. (1999). *Lies! Lies!! Lies!!!: The Psychology of Deceit*. Washington, DC: American Psychiatric Press. 217 p. [in English].

20. Hjelle, L., & Ziegler, D. (1992). *Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Applications*. McGraw-Hill. 114 p. [in English].

21. Kohlberg, Lawrence. (1981). *Essays on Moral Development, Vol. 1: The Philosophy of Moral Development*. Harper & Row. <https://doi.org/10.1017/S0360966900024452> [in English].

22. Zimbardo, Philip G. (2000). *Psychology*. Boston, MA: Allyn and Bacon. 696 p. [in English].

Oleksiy Chebykin,
Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Full Member of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Professor at the Department of Theory and Methods of Practical Psychology,
The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky",
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7905-2708>

Olena Kosyanova,
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory
and Methods of Practical Psychology,
The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky",
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9532-9981>

Darya Kozynska,
Student of the Faculty of Social and Humanitarian Sciences,
The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky",
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine

FEATURES OF THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN SELF-ESTEEM AND DECEPTION IN ADOLESCENTS WITH VARIOUS MECHANISMS OF PSYCHOLOGICAL DEFENSE

The article is devoted to the study of the features of the relationship between self-esteem and deception in adolescents with different mechanisms of psychological defense. The work considers the concepts of self-esteem and deception, analyzes their manifestations in adolescence. The study was conducted using a complex of theoretical and empirical methods, including multidimensional functional diagnostics of deception, diagnostics of self-esteem motivation of approval, research of self-esteem of personality and lifestyle index. It was found that adolescents with an average level of self-esteem often seek approval from others, which can lead to the use of deception as a means of achieving this goal. For adolescents with an average level of self-esteem, a connection between the motivation for approval and the tendency to deceive, the effect of regression, denial, suppression, substitution, intellectualization was found.

Adolescents with a high level of self-esteem also strive for approval, but their self-esteem may be more stable. A mutual relationship was found between the motivation for approval, self-esteem and suppression; the tendency to deceive with manifestations of compensation, projection, suppression and reactive formations. It is shown that the motivation for approval and protective mechanisms play an important role in the formation of self-esteem and the tendency to deceive in adolescents.

Key words: *self-esteem, deception, adolescents, psychological defense, motivation for approval, regression, denial, suppression, substitution, intellectualization, compensation, projection, reactive formations.*